

Biskup, Marian

"Copernicus als Preusse", Rembert A. Watermann, Lübeck 1974 : [recenzja]

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 2, 272-274

1976

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Dział *rozprawy* zamyka Krystyna Kordek (Warszawa) bogato ilustrowanym artykułem *Mecenat artystyczny biskupa Adama Stanisława Grabowskiego*, będącym „skróconą wersją pracy magisterskiej pisanej w Katedrze Historii Sztuki Nowożytnej Polskiej na Uniwersytecie Warszawskim”. W aneksie publikowane są niezmiernie ciekawe rachunki płacone przez Grabowskiego w latach 1738—1761 oraz „Inwentarz pozostałych rzeczy” po zmarłym biskupie Grabowskim, zakupionych przez Ignacego Krasickiego — jego następcy na biskupstwie warmińskim. Szkoda jedynie, że Autorka nie stosowała pełnych zasad edytorskich dla źródeł nowożytnych.

Materiały (30% objętości tomu — 10 pozycji), zawierają przede wszystkim sprawozdania z terenowych badań archeologicznych, przeprowadzonych w 1973 roku na terenie ówczesnego województwa olsztyńskiego. Ponadto w dziale tym znajdujemy przyczynki Haliny Keferstein i Wandy Anusiak z Olsztyna *Osiemnastowieczne zapiski rękopiśmienne w starodrukach Biblioteki Muzeum Mazurskiego w Olsztynie*. Podstawą analizy są zapisy w języku polskim zachowane na trzech starodrukach (z Królewca, Braniewa i Gdańska), wydanych w pierwszej połowie XVIII stulecia. Przyczynek ten być może zapoczątkuje — tak zaniedbane w środowisku olsztyńskim — badania nad starodrukami.

Ostatnią pozycją w tym dziale jest przedruk — w zmienionej formie — dokumentacji prac konserwatorskich i rekonstrukcyjnych zabytkowych organów z kaplicy zamkowej w Lidzbarku Warmińskim, w opracowaniu Mariana Dorawy⁹.

Dalej znajdujemy bibliografię zawartości pierwszych dziesięciu tomów „Rocznika Olsztyńskiego”, zestawioną przez Stanisława Flisa. Szkoda, że nie ukazała się ona w osobnej odbitce.

Więcej niż skromnie prezentuje się dział *recenzje i omówienia*, gdzie zamieszczono zaledwie trzy pozycje, których dobór — choć monotematyczny (dotyczy Kopernika i wydawnictw kopernikowskich) — wydaje się dość przypadkowy.

Kończąc wyrazić należy uznanie Muzeum Warmii i Mazur, iż reaktywowało edycję „Rocznika Olsztyńskiego” — choć poziom tego tomu odbiega od dotychczasowych — a także przekonanie, iż „Rocznik” ukazywać się będzie z przynależną nazwie cyklicznością.

Bohdan Łukaszewicz

Rembert A. Watermann, *Copernicus als Preusse*, Lübeck 1974, ss. 114. belm Autor.

Praca niniejsza jest zbiorem popularnonaukowych szkiców, opartych na literaturze. Autor jej, lekarz rodem z Fromborka, napisał je z dwóch powodów: aby ukazać działalność Kopernika jako mieszkańca Prus (tj. Prus Królewskich) oraz unaocznic odmienność oblicza społecznego i politycznego Prus XV i XIX stulecia. W kilku rozdziałach najpierw starał się odtworzyć obraz stosunków administracyjnych, ustrojowych i społeczno-narodowościowych Prus Królewskich z Warmią po roku 1466 (rozdział I), następnie zaś po-

⁹ Por. M. Dorawa, *Późnobarokowe organy w kaplicy zamkowej w Lidzbarku Warmińskim*, Studia Warmińskie, 1973, t. 10, ss. 59—74.

szczególne fragmenty działalności Kopernika w Lidzbarku Warmińskim, Fromborku i Olsztynie tak w dziedzinie astronomii, jak i społeczno-zawodowej.

Praca nosi wyraźne piętno amatorskie. Autor opiera się głównie na niemieckiej literaturze przedmiotu, natomiast literatura polska nie została prawie wcale wykorzystana. Nie zna on niektórych prac i wydawnictw źródłowych, opublikowanych po roku 1970 (także w języku niemieckim) i dlatego powtarza szereg skorygowanych czy odrzuconych już dziś twierdzeń w literaturze kopernikowskiej, na przykład dotyczących warsztatu badawczego Kopernika jako astronoma czy lekarza. Uwagze jego uszły na przykład publikacja *Nicolai Copernici Locationes mansorum desertorum* (Olsztyn 1970) czy *Regesta Copernicana* (Wrocław 1973). Autor nie wie też nic o polskich edycjach kopernikowskich *Opera omnia*, szczególnie ostatnim z roku 1972.

Dążąc słusznie do ukazania oblicza społeczno-politycznego Prus Królewskich w XV—XVI wieku, odmiennego niż w XIX wieku, Watermann popełnia oczywiste anachronizmy i uproszczenia. Operowanie nazwą *Bundesland* dla szesnastowiecznych Prus Królewskich oraz — „wasale” dla określenia stosunku zależności ich mieszkańców wobec władz Polski jest oczywistym anachronizmem, podobnie jak przyjmowanie terminu *Gebiet des Preussischen Bundes* (założonego w roku 1440) dla określenia obszaru Prus z roku 1232 (s. 12). Prusy Królewskie mają też tworzyć z Polską *Militärbund* przeciw Moskwie i Turcji (s. 6).

W książce dominuje też stara tendencja do wyolbrzymiania roli żywiołu niemieckiego i utożsamiania piętnastowiecznego pojęcia „Prusaka” z niemieckością, przy bagatelizowaniu roli czynnika polskiego wśród mieszkańców Prus; mieszkańcy Pomorza Gdańskiego są zresztą odróżniani od ludności polskiej, podobnie jak Mazurzy.

Warmia ma być też od początku samodzielnym państwem biskupim (*freies Bistum*), także pod panowaniem Zakonu Niemieckiego, a na jej zamkach rezydowała — szlachta (s. 9). Autor nie zna też Braniewa jako głównego miasta Warmii. W zapale podkreślania słabej zależności Prus Królewskich od Polski autor uznaje nawet wojnę jej z wielkim mistrzem Albrechtem w latach 1519—1521 jako „wewnętrznonpruską sprawę”, przy czym wojska polskie miały tylko „pomagać” oddziałom „Związku Pruskiego” (nb. nie istniejącego już od 60 lat) (ss. 20, 56). Sejmik Prus Królewskich miał obejmować też przedstawicieli Prus Krzyżackich, później Książęcych (s. 19). Zygmunt III Waza na mocenie z roku 1615 miał nawet występować z tytułem *König in Preussen* (s. 72) — w rzeczywistości w otoku monety jest napis *Rex Pol[oniae], M[agnus] D[ux] L[ithuaniae], R[ussiae], Prus[ssiae]* (fot. 11 B). Przykłady powyższe ukazują wyraźną niekompetencję autora w złożonych sprawach prawno-ustrojowych i społecznych ziem pruskich w XVI wieku. Istotnie były one odmienne w zakresie spraw społeczno-ustrojowych od Prus dziewiętnastowiecznych, gdyż stanowiły „kraj” w pojęciu średniowiecznym, ale nie były ani „wyprane” ze związków prawno-ustrojowych z Polską, ani jej społeczeństwem, jak usiłuje to silnie podkreślać Watermann. Podarujmy już mu drobniejsze potknięcia, jak wielkiego mistrza Hermana von Balka z roku 1232 (s. 17), nadanie praw miejskich Toruniowi w roku 1232 (s. 17), określenie Eberharda Ferbera, burmistrza gdańskiego jako burmistrza w Tczewie

(s. 18 — był oczywiście dzierżawcą starostwa tczewskiego), pochodzenie Łukasza Watzenrodego z Chełmna (s. 28 — *Colmensis* w metryce uczelni kołńskiej oczywiście oznacza diecezję chełmińską).

Przy szkicach dotyczących samego Kopernika uderza pominięcie jego studiów w Krakowie (1491—1495), o których autor wspomina tylko przelotnie przy omawianiu krewnych Astronoma (s. 85 — brak także wzmianki o dwuletnim pobycie Łukasza Watzenrodego na uczelni krakowskiej — s. 28). Potraktowane w formie eseju szkice nie wzbogacają w żadnym wypadku naszej wiedzy o działalności czy środowisku fromborskiego Astronoma. Co gorsza — powtarzają szereg dawnych błędnych twierdzeń: Kopernik miał wrócić z Italii w roku 1506, chociaż Hans Schmauch już w roku 1935 udowodnił jego pobyt w Prusach w styczniu 1504 roku (s. 36); miejscem obserwacji astronomicznych nadal ma być wieża (s. 44). List Kopernika pisany w imieniu kapituły do króla Zygmunta 16 listopada 1520 roku jest przemilczany, a data objęcia urzędu administratora — początek 1520 roku (s. 56) — błędna. *Warmiae commissarius* występuje nie w sierpniu 1524, a w roku 1521, przy czym tłumaczenie tego terminu jako *Rechtsminister* (!) *des Ermlandes* (s. 59) jest wprost bezsensowne. Termin *Istola* używany przez Kopernika (ss. 47, 51) oznacza bez żadnych wątpliwości *Vistula*, czyli Wisła. Sprawa oblegania i szturmowania Olsztyna w roku 1520 (i 1521!) została już wyjaśniona w ostatnich pracach polskich i autor niepotrzebnie martwi się, że nie da się tego wyjaśnić (s. 57), wystarczyłoby, aby zajrzał do *Regesta Copernicana*, nr 219—220. Notatek w *Ortus sanitatis* już od roku 1942 (R. Ramsauer) nie przypisuje się Kopernikowi (s. 62).

W gruncie rzeczy najoryginalniejszą częścią szkiców Watermanna są jego wspomnienia dotyczące obrazu Fromborka przed 1939 roku z jego charakterystyczną zabudową i cichym, małomiasteczkowym życiem. One to, ilustrowane kolorowymi zdjęciami miasteczka i katedry z XIX — I połowy XX wieku oraz widokiem perspektywicznym miasta z katedrą, stanowią właściwie najciekawszą część pracy, która nie ma żadnych szans na dobrą lokatę w kopernikanistyce.

Marian Biskup

Karl H. Lampe, *Bibliographie des Deutschen Ordens bis 1959*, bearbeitet von Klemens Wieser, Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens, Bd. 3, Verlag Wissenschaftliches Archiv GMBH Bonn-Bad Godesberg 1975, ss. XV, 347+5.

Po wielu selektywnych bibliografiach ograniczonych chronologicznie do określonego okresu dziejów Zakonu Krzyżackiego czy sprowadzonych tematycznie do wybranych faktów lub wydarzeń jednostkowych, bądź też obejmujących spisy najważniejszych wydawnictw źródłowych, literatury historycznej, kartografii itp. — jak w opracowanej przez Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk *Historii Pomorza*¹, wydana ostatnio bibliografia Zakonu do 1959 roku Karla H. Lampego wywołała duże zainteresowanie historyków zajmujących się dziejami Zakonu i państwa krzyżackiego oraz badaczy dziejów powszechnych średniowiecznej Europy. Zainteresowanie to tłumaczy fakt,

¹ *Historia Pomorza*, pod red. G. Labudy, t. 1, cz. 2, Poznań 1969, ss. 330—408.